

МРНТИ: 10.10.07

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ШЕТЕЛДІКТЕРДІҢ
ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚОРҒАЛУЫ; САЛЫСТЫРМАЛЫ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ТАЛДАУ.

Әбутәліп Ғабдұл-Ғани Ғабитұлы

Сулейман Демирел университеті

АННОТАЦИЯ

Зерттеу жұмысының тақырыбы: ҚР шетелдіктердің құқықтық қорғалуы; салыстырмалы құқықтық талдау.

Зерттеу тақырыбының өзектілігі: Бұл мақала алдағы уақытта көші-қон мәселесіне байланысты пайда болуы мүмкін мәселелердің алдын алуға және қазіргі уақыттағы елімізге келіп-кетіп жатқан шетелдіктердің құқықтық жағдайын қамтамасыз етуді жақсарту үшін қолға алынды.

Зерттеу жұмысының мақсаты: шетелдіктердің құқықтық жағдайын жақсартуға, оның ішінде Азиялық, Таяу Шығыстық және де басқа да әлемде «проблемалы» болып тұрған халықтардың елімізде жүріс-тұрыс қағидаларын реттеу және сол мемлекеттерден де инвесторлардың көптеп келуіне сеп болу.

Зерттеу жұмысының жаңалығы: Шетелдік мемлекеттердің тәжірибесін қолдана отырып, ТМД мемлекеттерінің азаматтарының ортақ көші-қон Концепциясын құрастыру.

Кілт сөздер: *ТМД мемлекеттері, көші-қон, азаматтық, шетелдіктер.*

АННОТАЦИЯ

Тема научного исследования: Правовая защита иностранцев в РК; сравнительно-правовой анализ.

Актуальность исследовательской работы: эта статья была разработана для предотвращения проблем, которые могут возникнуть в будущем в вопросе миграции и для улучшения правового статуса иностранцев, которые в настоящее время пребывают в нашу страну.

Цель научного исследования: улучшить правовой статус иностранцев, включая стран Азии, Ближнего Востока и других «проблемных» народов, регулирование их норму поведения и привлечение большего числа инвесторов из этих стран.

Новость науного исследования: создать общую миграционную Концепцию граждан стран СНГ, используя опыт зарубежных стран.

Ключевые слова: страны СНГ, миграция, гражданство, иностранцы.

ANNOTATION

Theme of scientific research: legal protection of foreigners in the Republic of Kazakhstan; comparative legal analysis.

Relevance of research work: this article was developed to prevent problems that may arise in the future in the issue of migration and to improve the legal status of foreigners who currently reside in our country.

The purpose of scientific research: improve the legal status of foreigners, including countries in Asia, the Middle East and other “troubled” peoples, regulate their norms of conduct and attract more investors from these countries.

News of scientific research: to create a common Concept of citizens of the CIS countries, using the experience of foreign countries.

Keywords: CIS countries, migration, citizenship, foreigners.

Мақалада Армения, Қырғызстан, Ресей, Тәжікстан секілді ТМД мемлекеттерінің көші-қон саясатының қалыптасу ерекшеліктеріне талдау жасалынған. Қазақстан Республикасына ТМД мемлекеттерінен келетін еңбек миграциясына қатысты көші-қон саясатының бағыттары сипатталған. Кезінде алпауыт мемлекет болған КСРО-ның ыдырауы және жаңадан тәуелсіз бірнеше мемлекеттердің қалыптасуы жиырмасыншы ғасырдың аяғында болған үлкен оқиға болды және көші-қон мәселесіне үлкен өзгерістер әкеліп, біршама қиындықтар туындатты. Саяси режимдердің, экономикалық ахуалдың сипатының, әлеуметтік жағдайдың өзгеруі, ауқымды ішкі және сыртқы мемлекетаралық шиеленістердің туындауы халықтардың ТМД мемлекеттерінің аймағында қозғалуының жаңа бейнесін салды. Көші-қон процесстерінің сапалық сипаттары, олардың динамикасы мен көлемі өзгерді. Кезінде бір мемлекеттің қол астында өмір сүрген халықтар жаңадан құрылған тәуелсіз мемлекеттердің өзара тығыз байланыста болуына үлкен ықпал етті. Сол себепті 1991 жылы 8 желтоқсанда ТМД-ны құруға қол қоя отырып, халықтардың ары қарай өмір сүруінің жаңа белесіне шықты.

КСРО-ның ыдырауы нәтижесінде гуманистік аспектіде туыстық қарым-қатынастардың үзілуі, тарихи Отанға оралу кезіндегі қиындықтардың туындауы, құқықтық тұрғыда, С.Н. Бабуридің пікірінше, азаматтардың оптацияға құқығының бұзылуы байқалды. Әрбір ТМД мемлекеттерінде осы мәселелер келе-келе өзекті тақырыпқа айналды және әлі күнге дейін маңызын жоғалтпауда.

Көші-қон үдерістерімен тығыз байланыста «азаматтық» деп аталатын құқықтық түсінік бар. Егер мигрант белгілі бір аумақтың шекарасынан өтіп, тұрақты тұратын жерін тұрақты немесе белгілі бір мерзімге ауыстырған адам болса, кейбір мигранттардың мемлекет азаматтығына ие

болу, натурализациялау және азаматтық алу құқығына ие бола алатын әлеуетті азаматтар екендігі анық болады.

Осы себептермен байланысты басқа мемлекеттер секілді Қазақстан Республикасы да көші-қон үдерістерін бір жолға қою мақсатымен жаңа реформалар жасауды қолға алды. «ҚР шетел азаматтарының құқықтық жағдайы туралы» ҚР Президентінің заңи күші бар 19 маусым 1995 жылғы Жарлығы азаматтардың үш санатын бөліп көрсетеді:

- Қазақстан азаматтары;
- Шетел азаматтары;
- Азаматтығы жоқ тұлғалар [1].

Олардың бір-бірінен құқықтық айырмашылығы басқа мемлекеттердікіне ұқсайды. Қазақстан азаматтары – Қазақстан Республикасының азаматтығын алғанын растайтын дәйектері бар азамат болса, шетел азаматтары деп – Қазақстан Республикасының азаматы емес және басқа елдің азаматтығын алған азаматты айтамыз. Ал басқа елдің де, Қазақстан Республикасының да азаматтығын алмаған адамды – азаматтығы жоқ тұлға ретінде қарастырамыз. Енді олардың құқықтары мен міндеттеріне келер болсақ: ҚР Конституциясының 12-бабының 4-тармағында: «Конституцияда, заңдарда және халықаралық шарттарда өзгеше көзделмесе, шетелдіктер мен азаматтығы жоқ адамдар Республикада азаматтар үшін белгіленген құқықтар мен бостандықтарды пайдаланады, сондай-ақ міндеттер атқарады» [2], - деп нақты көрсетілген. Қазақстан Республикасы территориясында шетелдіктерге заң бойынша мынадай құқықтар беріледі:

- еңбек қызметіне және демалысқа;
- денсаулық сақтауға;
- әлеуметтік қамсыздандырылуға;
- тұрғын үйге;
- тұрғын үй мен өзге де мүлікке меншік етуге;
- авторлық құқыққа ие болуға;
- білім алуға;
- қоғамдық бірлестіктерге қатысуға;
- мәдениет жетістіктерін қолдануға;
- некеге тұруға және оны бұзуға;
- шетел азаматтары үшін ашық Қазақстан Республикасы аумағында еркін жүріп-тұруға;
- ҚР заңнамаларымен бекітілген тәртіпте тұрғылықты жерді еркін таңдауға;
- шетел азаматтарына ар-ождан бостандығы кепілдендіріледі;
- тұрғын үйге, ар-намысына және қадір-қасиетіне қолсұғылмаушылық [1].

Шетелдіктер осы құқықтарды жүзеге асыруда пайда болған міндеттерін толық орындайды және соған сәйкес алым-салықтар төлейді. ҚР Заңнамасына сәйкес оларға біршама шектеулер қойылған. Мысалы: олар сайлауға қатыса алмайды, әскерге шақырылмайды, мемлекеттік қызметтерге, лауазымды орындардан дәмелене алмайды, сайланбалы органдар мен лауазымдарға дауыс бере алмайды, ҚР референдумдарына қатыса алмайды.

Қазақстан Республикасына шетел азаматтарының келу және оның аумағынан кету «ҚР шетел азаматтарының құқықтық жағдайы туралы» 19 маусым 1995 ж. ҚР Президентінің заңи күші бар жарлығымен, «Шетел азаматтарының Қазақстанға келуі мен Қазақстан Республикасынан кетуін тіркеудің тәртібі туралы» 12.12.1995 ж. № 301/249 Ережемен, 28 қаңтар 2000 ж. №136 «Шетел азаматтарының Қазақстан Республикасына келуі мен онда болуы, сонымен қатар Қазақстан Республикасынан кетуінің ережелерімен», ҚР визаларын берудің тәртібі туралы Ережелермен реттеледі.

Қазіргі уақыттағы ғаламдық проблемалардың ықпалы бізге де тиіп отыр. Неше түрлі террористтік ұйымдар, наркосаудагерлер, адам саудасы деген секілді мәселелер зиянын тигізуде. Осы проблемалардың кесірі шетелдіктердің ҚР аумағындағы құқықтарын кеңейтуге және инвесторлардың келуін жиілетуге кері әсерін тигізуде. Сол себепті кез-келген мемлекет өз территориясына келіп – кетуші мигранттардың келу, кету, болу тәртіптерін не келу кетуге рұқсат ету мен тыйым салынуын өз заңнамаларында анық түрде ашып көрсетеді.

Қазақстан Республикасына келу шетелдіктерге мынадай жағдайларда рұқсат етілмеуі мүмкін:

- а) мемлекеттік қауіпсіздікті қамтамасыз ету, қоғамдық тәртіпті қорғау немесе халықтың денсаулығын сақтау мүдделеріне бола;
- ә) егер ол Қазақстан Республикасының егемендігіне қарсы шықса, оның аумағының бірлігі мен тұтастығын бұзуға шақыратын болса;
- б) егер ол мемлекетаралық, ұлтаралық және діни дұшпандықты өршітетін болса;
- в) егер бұл Қазақстан Республикасы азаматтарының және басқа адамдардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау үшін қажет болса;
- г) егер ол террористік әрекеті үшін сотталған болса немесе сот оны аса қауіпті рецидивист деп таныған болса;
- ғ) егер ол бұрын Қазақстан Республикасынан қуылған болса;
- д) егер Қазақстан Республикасында бұрын болған кезінде Қазақстан Республикасындағы шетел азаматтарының құқықтық жағдайы туралы заңдарды, республиканың кедендік, валюталық немесе өзге де заңдарын оның бұзу фактілері анықталған болса;

е) егер келу туралы өтініш жасалған кезде ол өзі жайында жалған мәліметтер хабарлаған болса немесе қажетті құжаттарды тапсырмаған болса [3].

Келу визаларын немесе оларға сәйкес келетін басқа құжаттарды Қазақстан Республикасының дипломатиялық және консулдық өкілдіктері немесе жекеленген жағдайларда Қазақстан Республикасының бұған арнайы уәкілдік алған өкілдері береді.

Қазақстан Республикасынан кету кезінде шетел азаматтары қолданыстағы шетелдік төлқұжаттар немесе Қазақстан Республикасының бұған уәкілдік алған мемлекеттік органдары берген кету визалары болған жағдайда сол төлқұжаттарды алмастыратын құжаттар бойынша, егер тиісті елмен жасалған келісімде өзгеше тәртіп белгіленбесе, Қазақстан Республикасынан кетеді.

Қазақстан Республикасынан кетуге шетел азаматына мына жағдайларда рұқсат етілмейді:

а) егер оны қылмыстық жауапкершілікке тарту үшін негіздер болса - істі жүргізу аяқталғанға дейін;

ә) егер ол қылмыс жасағаны үшін сотталған болса - жазаны өтеп болғанға немесе жазадан босатылғанға дейін;

б) егер ол өзіне сот жүктеген міндеттемелерді орындаудан жалтаратын болса - міндеттемелер орындалғанға дейін;

в) Қазақстан Республикасының заңдары белгілеген өзге де негіздер бойынша [1].

Шетелдіктердің ҚР-нан кетуі өз мүліктік міндеттемелері (Қазақстан Республикасының тұлғалары алдында) бар болса және оны ол орындамаған болса кейінге қалдырылуы мүмкін.

Құқық бұзған шетелдіктер Республика азаматтарымен бірдей жауапқа тартылады (әрине халықаралық шарттарда өзгеше көзделмесе).

Шетел азаматы мына жағдайларда Қазақстан Республикасының шегінен қуылуы мүмкін:

а) егер оның іс-әрекеті мемлекеттік қауіпсіздікті қамтамасыз ету немесе қоғамдық тәртіпті қорғау мүдделеріне қайшы келетін болса;

ә) егер бұл халықтың денсаулығы мен адамгершілік қасиетін сақтау, Қазақстан Республикасы азаматтарының және басқа адамдардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау үшін қажет болса;

б) егер ол Қазақстан Республикасындағы шетел азаматтарының құқықтық жағдайы туралы заңдарды, Қазақстан Республикасының кедендік, валюталық немесе өзге де заңдарын бұзса;

в) егер Қазақстан Республикасының азаматымен некеге тұруы оны Қазақстан Республикасында тұрақты тұруға қалдыру үшін негіз болып табылып, заң актілерімен белгіленген тәртіппен неке заңсыз деп танылған жағдайда [4].

Осының бәрін назарға ала отырып, шетел азаматтары дегенде де жалпылама қарау дұрыс емес. Себебі біздің заңнама бойынша шетелдіктер деген ұғым екі түрге бөлінеді:

- Қазақстанда тұрақты тұратын шетел азаматтары;
- және уақытша жүрген шетел азаматтары [1].

Осыдан кейін «айырмашылығы қандай?» деген сұрақ туары анық. Айырмашылығын анықтау үшін бұл екі ұғымның мәнін түсіну қажет. «Тұрақты тұрушылар» дегеніміз – Қазақстан Республикасы ішкі істер органдарынан рұқсат алған азаматтар танылады. Ал басқалай, яғни, заңды негізде, бірақ уақытша түрде жүрген шетелдіктер – «уақытша жүргендердің» санатына жатады. Олар белгіленген тәртіппен келген кезден бастап санағанда 3 күн мерзім ішінде ішкі істер органдарында тіркелуге және өздеріне белгіленген болу мерзімі өткен соң Қазақстан Республикасынан кетуге міндетті.

Осы күнге дейін Қазақстан Республикасы аумағына келген шетелдіктер орташа есеппен санағанда 90-95%-ы уақытша келгендер болса, қалғаны тұрақты тұрушылар болып табылады [5]. Бұл бізге Қазақстан Республикасының территориясына келуші мигранттардың басым бөлігі бизнес мигранттар мен еңбек мигранттары екенін көрсетеді. Яғни, Қазақстан аумағындағы шетел азаматтарының негізгі бөлігі бизнес мәселесімен жүргендер десе де болады.

Бұл шетел азаматтары екі түрлі құқықтық мәртебеге ие болып табылады. Себебі, тұрақты тұрушы шетелдік азаматтарға елімізде көбірек жағдай жасалған. Олар жұмысқа тұруға, сатып алу-сатуға қатысуға, Республика территориясында ұзақ уақыт тұруға, жерді ұзақ мерзімге жалға алуға деген секілді құқықтарға ие. Ал уақытша жүрген шетел азаматтарына ондай құқықтар берілмеген. Яғни, құқықтары біршама шектелген.

Көші-қон процессінде ТМД мемлекеттерінен біршама ерекшеліктер байқауға болады. Біріншіден, батыс еуропалық тенденцияға тура қарама-қайшы. Егер Батыс Еуропада көші-қон ағыны Еуро Одақтық интеграцияға тікелей байланысты болса, ТМД мемлекеттерінде көші-қон белсенділігі орталықтандыру процесстеріне байланысты. Екіншіден, 1991 жылға дейін бұл мемлекеттер аумағында көшіп-қону ішкі миграция ретінде есептелсе (әсіресе мемлекеттің ішкі саяси механизмімен реттелетін), посткеңестік кеңістікте бұл процесс сыртқы көші-қон сипатын алды. ТМД мемлекеттерінің алғаш құрылуы кезінде көші-қон процессінің қиындығы мен ерекшелігі болып жылдам түрде көші-қон мәселесін құқықтық реттеу болды. Көші-қон белсенділігінің шарқырау шегі ұлтаралық қақтығыстармен, экономикалық тұрақсыздықпен, халықтың өз мәртебесін қайта белгілеуінің қиындықтарымен байланыстырылды. Бір уақыттардағы біртұтас мемлекеттің территорияларының құқықтық мәртебелерінің өзгеруі ауқымды түрде

көші-қон процесстеріне алып келді және жаңадан құрылған мемлекеттерге көші-қон саясатын құрастыру қажеттілігін тудырды.

Тақырыбымыз салыстырмалы – құқықтық талдауды талап ететіндіктен, ендігі кезекте жоғарыда атап кеткен мемлекеттердің осы мәселедегі ұстанымдарына тоқтала кетейік. Арменияда миграциялық көшулер 420 мыңнан астам адамға түрткі болған Таулы Қарабах кикілжіңі, 72 мың адамның босып кетуіне себеп болған 1988 жылғы жер сілкінісі, 200 мың адамға әсер еткен Спитак жер сілкінісі секілді жағдайларға байланысты ауқымды масштабта көрініс тапты.

Армения Армения болып тәуелсіздік алғалы бері эмигранттар саны 1,5 млнға жуықтады.

Арменияның миграциялық ахуалының характерлік ерекшелігі болып мемлекет азаматтарының мәжбүрлі түрде көші-қон үдерісіне араласуы арқылы миграциялық белсенділік деңгейінің өте жоғары болуы болып табылады. Армения 20 ғасырдың соңында этникалық армяндардың тарихи тұрғылықты жері бола тұрса да, өзге мемлекеттердің территориясына жататын жерлерден үдере көшірілуіне байланысты үлкен проблемамен бетпе-бет келді. Солай бола тұрғанның өзінде біз басқа мемлекеттердің заңнамаларынан көші-қон заңнамаларына сай емес белгілерді көреміз. Мысалы: «уақытша қорғалушы тұлға» деген терминдер секілді. Және тағы бір айырмашылық белгісі болып, Арменияның «Шетелдік тұлғалар туралы» Заңының 8-бабында «егер тұлғаның адам саудасына (трафикингке) қатысы бар болғаны сенімді дәйектермен дәлелденген болса, оның визасын жарамсыз деп танып, оның мемлекет терриориясына кіруіне тыйым салынады» делінген. Бұл туралы «Еркрамас» газетіне [6] Армения Республикасының аумақтық басқару министрлігінің көші-қон агенттігінің басшысы Егонян берген сұхбатында: «Армения трафикингтің отаны деп есептеледі»-деген [7].

Ал Қазақстан Республикасында көші-қон мәселесінде тағы айта кетін жайт – «оралман» терминінің пайда болуы. Қазіргі ҚР миграциялық саясатында көбінесе тарихи жағдайлар көрініс табуда. Оралман дегеніміз – ұлты қазақ, тарихи жағдайларға байланысты Отаннан кетуге мәжбүр болған (ашаршылық, репрессия, отарлау, заңсыз реквизиция, мәжбүрлі коллективизация, т.б.), тарихи Отандарына қайтып ерікті түрде тұрақты тұру мақсатымен қайта келген азаматтар [9]. Көші-қон комитетінің мәліметтеріне сенсек, 1991 жылдан бері елімізге 433 мыңнан астам оралман келген. 1993 жылдан бастап, оралмандардың келуіне байланысты квота – жылына 10 мың адам енгізілді. Бұл квота мәселесі оралмандарды жұмыспен, тұрғын-жаймен, әлеуметтік қамту проблемалармен байланысты болды.

2006 жылы Қырғызстан Республикасы Қазақстандық тәжірибеден үйрене отырып, «Қайрылман» бағдарламасын енгізді. 2005 жылдың көктемінде

Көші-қон қорының бастамасы бойынша жүргізілген этникалық қырғыздардың республикалық санағының нәтижелері бойынша этникалық қырғыз көшіп келушілерді қолдау саласында жұмыс істейтін үкіметтік емес ұйымдар Халықаралық көші-қон ұйымының қолдауымен республикаға тұрақты тұруға 22 805 адам көшіп келген, олардың ішінде Қырғыз Республикасының азаматтығын алғандар 2 034 адамды құрады. Көшіп келушілердің негізгі ағыны Ауғанстан, Өзбекстан, Тәжікстан мемлекеттерінен болды. Көшіп келушілердің әлеуметтік, экономикалық бейімделулеріне механизмдердің болмауы мен құқықтық базаның толыққанды еместігі этникалық қырғыздарға қолайлы өмір сүруге жағдай тудырмауда.

Сондықтан, мемлекеттік саясат «қайрылман» деген атаумен қырғыздарға қолайлы көшіп-қону режимін жасауды дұрыс көріп отыр.

«Қайрылман» статусының мәні көшіп келуші этникалық қырғыздарға Қырғыз Республикасының азаматтығын алғанша дейін уақытша легалды статус беру арқылы этникалық қырғыздардың құжаттаудың, тіркеудің негізгі мақсаттарын шешуді қамтамасыз етеді, жұмыс істеу, білім алу, еркін жүріс-тұрыс құқықтарын жүзеге асыруға кепілдік береді. «Қайрылман» жобасы бастапқыда ұзақ мерзімді емес, тек қана Қырғызстанда жүрген азаматтығы жоқ этникалық қырғыздарға арналып жасалған еді. Экономиканың нақты секторының даму динамикасының тұрақсыздығы, отандық еңбек нарығында қалыптасқан қолайсыз жағдайлар, жұмыспен қамтуды жоғалту және елде кіріс алу мүмкіндіктерінің азаюы халықтың көші-қон ағыны мен республикада көші-қон үдерістерін мемлекеттік реттеу қажеттілігіне себеп болды. Ресей Федерациясы мен Қазақстан Республикасы еңбек нарығында еңбек күшіне деген қажеттілік пен бұл елдердің миграциялық заңнамасының либерализациялануы олардың жоғары миграциялық тартымдылығын сақтап тұрады. «Еңбек күшін экспорттау – әрбір төрт үй шаруашылығында кем дегенде бір мигранты болатын мемлекеттің экономикасының негізгі саласы» [8]. Осылай бола тұра Қырғызстандағы миграциялық жағдай мен миграциялық саясат екі айырмашылықты көрсетеді:

- 1) сыртқы еңбек нарығына үлкен тәуелділік, оның ішінде қазақстандық және ресейлік нарыққа;
- 2) Қырғыз Республикасының миграциялық саясаты этникалық дифференциалды сипатқа ие.

Ұлтты тарихи Отанына қайтару жобасы бұл мемлекет үшін жаңалық емес. Алайда, қырғыз тәжірибесінде шетелдіктердің тұрақты тұруға келуіне ұлттық негізге байланысты шектеу бар. Бұл көбінесе өзбектер мен тәжіктерге қатысты қолданылады.

Сыртқы еңбек нарығына еңбек күшін шығару өмір сүру көзіне айналған тағы ТМД-лық бір мемлекет – Тәжікстан Республикасы. ТМД мемлекеттері арасында сыртқы еңбек нарығына қатты байланған мемлекет ретінде Тәжікстан танылады. Бұл мемлекеттің ішіндегі әлеуметтік-экономикалық жағдайдың төмендігі негізінде болып отыр. Тәжікстанда ЖІӨ адам басына ТМД мемлекеттері ішінде ең төмен болып табылады. Сол секілді орташа айлық көрсеткіштің де жағдайы мәз емес. Тәжікстан Республикасының еңбек және әлеуметтік қорғау министрлігі барлық еңбекке жарамды тұрғын халықты жұмыспен қамту мүмкіншілігінің жоқ болуына байланысты еңбек миграциясына заңмен құқық беретін Тәжікстан Республикасының азаматтарының еңбек миграциясының 2001 жылы 9 маусымда Үкіметпен бекітілген Концепциясын жасап шығарды. Тәжікстан Республикасының азаматтарының арасынан халық санының 1/3 бөлігі потенциалды еңбек мигранты бола алады. Орын алған жағдайға байланысты бұл этапта мемлекеттік миграциялық саясаттың негізгі нысаны болып еңбек миграциясын жүзеге асырушы Тәжікстан Республикасының азаматтарын әлеуметтік-құқықтық қорғау, заңсыз миграцияның алдын-алу, көші-қон үдерістерін бақылауда ұстау. Осы Концепция негізінде 2003-2005 жылдарға Тәжікстан Республикасының азаматтарының сыртқы еңбек миграциясының жобасы қабылданды.

Мемлекеттің көші-қон үдерістерін және шетелдік жұмыс күшін ресми экспорттауды тиімді басқару үшін № 608 от 25.07.2001 ж. Тәжікстан Республикасы Президентінің Жарлығымен Тәжікстан Республикасының азаматтарын шетелде жұмысқа орналастыруға рұқсат беру тәртібі бекітілді.

Осылайша, Тәжікстан Республикасының көші-қон саласындағы мемлекеттік саясаты азаматтардың еңбек мигранттары ретінде шетелге көші-қонын жеңілдетуге бағытталған (бірақ олардың құқықтары қорғалатын елдерде ғана).

Менің пікірімше, ТМД елдерінің қатысуымен посткеңестік кеңістікте тек қана өзіне заңсыз миграциямен күресті қосатын ғана емес, сонымен қатар оның шығу себептерін де жоюды қосатын өркениетті көші-қонды ұйымдастыру мүдделі тараптардың миграциялық заңнамаларын «көші-қон туралы» үлгілік Заңның негізінде біріктіру мен ТМД мемлекеттерінің миграциялық саясатының Концепциясын қабылдау арқылы мүмкін болады.

Үлгілік Заң тыңғылықты дайындалу керек және ТМД мемлекеттерінің кез-келгенінде миграциялық үдеріс шеңберінде туындауы мүмкін болған кез-келген жағдайды қамтуы керек.

Тұтастай алғанда, ТМД-ға қатысушы мемлекеттердің көші-қон үдерістерін мемлекеттік реттеудің дамуы өз ерекшеліктері бар, белгілі бір

мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық жағдайының талаптарына сәйкес келеді деп қорытынды жасауға болады (ал құқықтық реттеу дамудың әртүрлі деңгейінде, алайда ТМД-ның бірыңғай көші-қон саясатын қалыптастыруға айтарлықтай үлесі бар).

Пайдаланылған әдебиеттер:

- 1) «ҚР шетел азаматтарының құқықтық жағдайы туралы» ҚР Президентінің заңи күші бар Жарлығы, 19 маусым 1995.
- 2) Қазақстан Республикасының Конституциясы, 30 тамыз
- 3) Шетел азаматтарының Қазақстанға келуі мен Қазақстан Республикасынан кетуін тіркеудің тәртібі туралы Ереже, 12.12.1995 ж. №301/249.
- 4) Шетел азаматтарының Қазақстан Республикасына келуі мен онда болуы, сонымен қатар Қазақстан Республикасынан кетуінің ережелері, 28 қаңтар 2000 ж. №136.
- 5) Правовой статус иностранцев в Казахстане // Мысль №8, 1999. - С. 43-47.
- 6) Официальный сайт Агентства по миграции Минис- терства территориального управления Республики Армения. www.oarmenia.com
- 7) Влияние мирового кризиса на миграционные потоки в Армении станет очевидным только весной // Еркрас. – 2009. – 13 февр.
- 8) Градировский С., Еспипова Н. Миграционная политика киргизского правительства: противостояние или приспособление к сильным человеческим течениям? // Население и общество. – 2010. – 22 марта–4 апреля.